

RECENZJE I OMÓWIENIA

The People's Guide to Archives in South Africa, University of the Witwatersrand, Johannesburg 2019, www.wits.ac.za, ss. 41

Celem publikacji *The People's Guide to Archives in South Africa* (dalej: *The People's Guide*), wydanej w 2019 r. w języku angielskim i dostępnej w witrynie internetowej na stronie Uniwersytetu Witwatersrand w Johannesburgu, jest zapewnienie społeczeństwu i różnym organizacjom wprowadzenia do „mapy krajobrazu archiwalnego” Republiki Południowej Afryki (dalej: RPA). *The People's Guide* porusza zagadnienie procesów oraz głównych podmiotów, politycznych i społecznych, odgrywających rolę podczas uzyskiwania dostępu do informacji przechowywanych w archiwach państwowych RPA, zarówno rządowych, jak i pozarządowych. Publikacja ma zapewnić wstęp do tych zagadnień i udzielić praktycznych porad dotyczących sieci archiwów oraz stosowania przepisów archiwalnych w przystępny sposób.

Narodowy system archiwalny RPA został utworzony jako część nowego rządu, wybranego w pierwszych w pełni demokratycznych wyborach w 1994 r., po całkowitym zniesieniu apartheidu¹. Twórcy *The People's Guide* w kwestii dostępu do informacji powołują się na prawo konstytucyjne, a przede wszystkim na ustawę Promotion of Access to Information Act (PAIA)². Jej celem jest nadanie skuteczności konstytucyjnemu prawu dostępu do wszelkich informacji będących w posiadaniu państwa oraz wszelkich informacji będących w posiadaniu innych osób, które są niezbędne do wykonywania lub ochrony wszelkich praw³. Ustawa jest zatem doskonałym rozwiązaniem problemów, z jakimi mogą mierzyć się mieszkańcy RPA: wszelkimi próbami zatajenia dokumentacji archiwalnej, próbami korupcji czy łamania praw człowieka, szczególnie przez osoby sprawujące władzę.

¹ System obejmuje 6 kluczowych celów: przekształcanie archiwów w dostępne zasoby publiczne, które wspierają korzystanie z praw człowieka; wykorzystywanie archiwów do wspierania postapartheidowskich programów zadośćuczynienia i odszkodowań, w tym *Truth and Reconciliation Commission* (TRC); restytucję ziemi i specjalnych rent; udostępnianie archiwów ludziom przez publiczne programy partycypacyjne; aktywne dokumentowanie głosów i doświadczeń osób, które zostały pominięte w archiwach kolonialnych i apartheidowych; wykorzystanie archiwów publicznych w celu zapewnienia, że rządowa dokumentacja wspiera efektywną, odpowiedzialną i przejrzystą administrację, za: *The People's Guide to Archives in South Africa*, University of the Witwatersrand, Johannesburg, 2019, <https://www.wits.ac.za/historicalpapers/the-peoples-guide/>, s. 5 (dostęp: 14 maja 2023 r.).

² Więcej o tym jak (nie) działa PAIA w praktyce w: *The People's Guide*, s. 28.

³ *Promotion of Access to Information Act 2 of 2000*, <https://www.gov.za/documents/promotion-access-information-act> (dostęp: 28 maja 2023 r.).

Dbanie o swoje prawa to długi i wymagający proces, szczególnie w wypadku mieszkańców RPA, a inicjatywa taka, jak wydanie powyższego *The People's Guide*, to twórczy sposób na zwrócenie uwagi na aktualne problemy społeczne i polityczne. Jak sami autorzy przyznają, dostęp do informacji pozwala obywatelom na aktywne uczestnictwo w rządzie RPA, co jest ich demokratycznym prawem, a także obywatelską odpowiedzialnością. Pomimo że oficjalnie dostęp do informacji jest nieograniczony, to istnieją przesłanki, zawarte głównie we wstępie publikacji, pozwalające sądzić, że rząd RPA zataja część danych, nie informując o tym obywateli.

Podczas rozważania samej kwestii sieci archiwów w RPA i sposobu, w jaki każdy obywatel może z nich korzystać, nasuwa się pewna refleksja – mieszkańcy Republiki od niemal 30 lat żyją w demokratycznym państwie, jednak charakter tekstu *The People's Guide* można odebrać jako pewnego rodzaju piśmienną walkę o swoje prawa, w tym właśnie o prawo nieograniczonego dostępu do archiwów i informacji. Zrozumiałe jest to, że archiwa przechowują informacje i dowody, które są mieszkańcom potrzebne do prowadzenia różnych kampanii, spraw sądowych czy po prostu do zrozumienia przyczyn i charakteru różnych pojawiających się problemów. Nie zmienia to jednak wydźwięku publikacji – mieszkańcy w jednoznaczny sposób pragną mieć zapewniony nieograniczony dostęp do archiwów i informacji w nich gromadzonych, pomimo oficjalnych oświadczeń rządu.

Publikacja podejmuje próbę omówienia zasad funkcjonowania sieci archiwalnej w Republice Południowej Afryki – bez tej wiedzy ani mieszkańiec, ani obcokrajowiec nie będą w stanie w pełni korzystać z danego archiwum. Dużą uwagę zwracają barwne ilustracje, które zaprojektowała artystka i pracowniczka kultury Judy Ann Seidman. Niektórym czytelnikom mogą wydawać się dziecinne, niemniej może to być zabieg mający na celu poprowadzenie ich przez archiwalny krajobraz RPA, a także będący nieodłączną częścią kultury sztuki południowoafrykańskiej.

Pozwolę sobie zwrócić uwagę na być może najbardziej problematyczną kategorię archiwów, jaka została omówiona w *The People's Guide*, a mianowicie kategorię archiwów cyfrowych. Wiele dokumentów jest zapisywanych współcześnie w postaci cyfrowej, czy to na dysku komputera, czy też w popularnej ostatnimi laty globalnej sieci serwerów, w której przechowywane są dane, czyli tzw. chmurze. Dlaczego może to przyczyniać się do różnorodnych problemów? Obywatele RPA uzasadniają to pojawiającymi się pytaniami i trudnościami dotyczącymi tego, kto właściwie – gdy technologia bezustannie się zmienia – ma dostęp do danych cyfrowych, jakie informacje są przechowywane i o jakich wiemy. Są to z pewnością bardzo rzeczowe argumenty – pomimo że żyjemy w dobie globalnego dostępu do sieci, w dalszym ciągu w wielu krajach ubogie osoby, a nawet całe społeczności, nie są w stanie zdobyć dostępu do komputera i Internetu. Na drodze do uzyskania dokumentacji cyfrowej stoją także, dobrze nam wszystkim znane, problemy

techniczne. Mierząc się z tymi ostatnimi, trudno zaprzeczyć, że utrata dokumentacji archiwalnej w procesie ewidencjonowania lub zwyczajny brak zrozumienia przez techników tego, co jest istotne podczas archiwizacji, są aktualnymi problemami, które wciąż wymagają rozwiązania przez nadzorujące archiwa władze RPA.

Publikacja ukazuje czytelnikowi, że z jednej strony instytucje rządowe oraz pozarządowe RPA oficjalnie starają się zapewnić nieograniczony dostęp obywatelom do informacji publicznej i archiwalnej oraz podają jasne przekazy, na jakich zasadach się to odbywa. Z drugiej strony fakt stworzenia i opublikowania *The People's Guide to Archives in South Africa* daje nam do zrozumienia, że w rzeczywistości ten dostęp nie odbywa się na równych dla wszystkich zasadach. W tym wypadku powołałam się na słowa Terencjusza: ile ludzi, tyle zdań. Nie mam wątpliwości, że właśnie te słowa w pełni oddają istotę funkcjonowania archiwów południowoafrykańskich. Obywatele, organizacje oraz badacze nie bez powodu wyrażają swoje obawy przed zatajeniem informacji, argumentując, że dobre zarządzanie i demokracja opierają się na otwartości, na informowaniu ludzi i pozwalaniu im na uczestniczenie w decyzjach, które dotyczą ich oraz całego społeczeństwa.

Bibliografia

Źródła cyfrowe

The People's Guide to Archives in South Africa, University of the Witwatersrand, Johannesburg 2019, <https://www.wits.ac.za/historicalpapers/the-peoples-guide/> (dostęp: 14.5.2023).

Netografia

Eastern and Southern Africa Regional Branch, <https://www.ica.org/en/about-esarbica> (dostęp: 15.5.2023).

F. Garaba, P. Ngulube, *Moving with the times in search of permanence: the digitization of "liberation struggle" archives in southern Africa*, „Historia” vol. 55 n. 2, Durban 2010, http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0018-229X2010000200013 (dostęp: 18.5.2023).

<http://www.nationalarchives.gov.za/node/1215> (dostęp: 18.5.2023).

National Archives and Records Service of South Africa Act, <https://www.sahra.org.za/Wordpress/wp-content/uploads/2020/01/national-archives-and-records-service-act.pdf> (dostęp: 16.5.2023).

Promotion of Access to Information Act 2 of 2000, <https://www.gov.za/documents/promotion-access-information-act> (dostęp: 23.5.2023).

SAHA, <https://www.decolonisingthearchive.com/archives-to-liberation> (dostęp: 16.5.2022).

The National Archives South Africa, <https://www.southafrica.net/uk/en/travel/article/the-south-african-national-archives-a-repository-of-south-african-stories-and-history> (dostęp: 22.5.2023).

Anna Jankowska
(Fundacja Zakłady Kórnickie)
ORCID iD: 0000-0002-8343-1361